

Az árviz és a város küzdelme ez ellen. — A pusztulás és az óvintézkedések. — A megye a Tisza szabályozását sürgeti. — A sártói töltés helyreállítása. — A város hanyagságát Basa Lajos szolgabíró megtöri. — Inség és közsegélyek. — A város kulturintézményeket követel a földesurágtól — hiába. — Az elszaporodott tolvajok ellen rögtönbírátságot állítanak. — A legelő elkülönítési per folytatása s egyezséggel való befejezése.

1845—1847.

Ezalatt más oldalról tornyosultak a város felett a vész fellegei. A határ¹ különböző részeit már az év elején járta az árviz, mely rendre elborította a szántóföldeket s több száz tanyai épületet összemlással fenyegetett. Az előljáróság ellene alig tett egyéb intézkedést, minthogy a harangokat éjjelnappal félreverte¹ s teljesen meg volt lepetve Bogyó Sándor főszolgabíró abbeli 1845. ápr. 19. hiradása által, hogy a Tisza veszélyesen nő, miért is a város gátjait szemmel kell tartani. Az esküdtek csak másnap mentek ki a folyó megtekintésére, de csakhamar nagy gyorsasággal haza is tértek, jelentvén, hogy »a viznek nem lehet többé elejét venni«, — hacsak nagyobb erő útját nem állja. Petrik Márton főbíró erre nyomban félreverte a harangokat s a partok erősítésére embe-
reket küldött ki, — de már későn, mert a viz még

¹ V. lt. Rvi. 10. cs., 221. sz.

azonap este megindult a város felé. A harangok éjfélkor ismét félreverettek, az egész lakosságot dobpergéssel is fellármázták, s Schéner mérnök, a biztos és az esküdtek vezetése mellett roppant tömegek vonultak ki a Tisza felé a víz elfogása

Petrík Márton omb
 városi Első Bizonyos
 Baranyi Miklós omb
 Járvány birtó
 Korfus Péter omb
 városi

125. sz. A vásárhelyi birák névirása 1845-ben.¹

végett. Ezek azonban a teendőik felett nem tudtak egyetértésre jutni s eredménytelen ide-oda ügyelgés után délre azon módon vissza is tértek a városba, épen midőn Korhánynál is kitört az árvíz s a mártélyi tanyákat elborítani kezdte. Most a város tövében levő Hódi-töltés megvédelmezése látszott legfontosabbnak s a visszatérő emberek, kikhez a főbíró újabbakat is rendelt, ide állítottak.

A víznek azonban időre volt szüksége, hogy a határ mélyebben fekvő részeit megtölthesse. Nem-sokára elborította a paperei s 1845. ápr. 22. mártélyi laposokat, másnap elvette a paperei szőlőket is s köröskörül ostromolta a város belterületét. De most már a védelem is helyesebben szerveztetett. Mártélyon a Nagy Ferencné földje mellett betóduló áradat elé gátat emeltek, a

¹ A város ltrából.

sarkaji, hajdai és szentkirályi töltéseket pedig az útutcai és újvárosi lakosság a szállásoló katonaságtól is segítve oltalmazta. De az árvíz mindinkább nőtt. Különösen fontos volt a Szabó L. ügyvéd földje melletti gát megtartása. Korsós Péter és Mihálovics esküdtek a munkások közt magok is derékig és hónaljig érő vízben dolgoznak. A mártélyi kertészek hosszú és gyenge töltésök védelmével magokra maradva, bámulatos erőfeszítést fejtenek ki abban. Eközben történt, hogy ugyancsak Mártélyon a víz másutt gátat szakított, de Libor esküdt emberei csakhamar megfogták. Ide most templomok előtti hirdetések útján sok embert rendeltek, de ezek, senki | ápr. 27. sem lévén, aki őket vezesse, zúgolódások közt menten vissza is tértek a városba, mi miatt a városházán »szemrehányások és összezördülések« keletkeztek. Másnap a víz a Szabó-féle gátat elszakította, de Korsós és Mihálovics nagyobb erővel kisietyén, új és erősebb gátat hányattak s estére a vizet szerencsésen ismét elfogták.

Ezután apadásnak indult az áradat, | máj. 1—9. de most már a birák a töltések erősítésén folytonosan dolgoztattak. Eközben történt, hogy a magas vizállást felhasználva gabonakereskedők dunai nagy hajókkal (némelyik 4000 köblöt is magába fogadott) jöttek a Hód taván a városba búzát vásárolni s a Tiszt-háznál kikötve s töméntelen árút összeszeszedve, mihamar kölcsönös üdvöz- | máj. 17. letek közt Szeged felé elhagyták az árvízben úszó szerencsétlen várost.

Másnap a víz ismét áradni kez- | 1845. máj. 18. dett, s csakhamar elérte a korábbi magas- | máj. 20. ságot. Ekkor a tóparti házak egynémelyike repedezett. Május 21-én kora reggel a harangok ismét félreverettek, mert a Maros hirtelen megáradván, a Tiszát és a Hód tavát példátlanul felduzzasztotta;

minek következtében a makai útféli és szikáncsi földek elárasztattak. Ezután két napig esett az eső, melynek vize, mivel a vá- | máj. 23—24. rós belterületéről a magasabban álló tóba kiereszteni nem lehetett, az oldalkosáriakat elborítással fenyegette. A házakat hevenyészett töltésekkel vették körül, az esővizet pedig a töltés tetején elhelyezett deszkacsatornákon át meritgették s bocsátgatták bele a tóba, mely munka vasárnap is megszakítás nélkül folyt. Eközben a paperei szőlőknél kezdődő töltéseket eláztatta a víz, úgyhogy azok tarthatatlannokká váltak. Az esküdtek tehát ismét a tarjáni és oldalkosári partok erősítésére rendelték a munkásokat, mely utóbbi városrészről a fenyegetett lakosság már kiköltözni kezdett. Május 27-én ismét szakad az eső, a szikáncsi víz átcsap a töltésen a makai útfélre, Rácút felé rohan s Füldeákot elborítja. A paperei szőlők derekán hányt töltést pedig titkon elvágják, minek következtében a víz a Hódi-töltés lábához érkezik. Ennek erősítésére a birák az iskolás gyermekeket rendelik ki tanítóik vezetése mellett, kik is a töltést 300 lépés hosszúságban 2 lábbal feljebb emelik. A lakosság nagyrésze is ide siet az e tájon fekvő paléi-kapu erősítése végett, mely a szőlő felső sarkától a kenyerei szőlőig a mindszenti út mentén terült el, hol a Kecskés Lajos által feltalált víz húzó gépekkel is apasztották az áradatot. A gátat azonban csakhamar elszakította a víz, minek következtében éjjel után a tornyok- | máj. 29. ból messzehangzó szócsövek útján ide rendelték a lakosságot, mely a vizet szerencsésen el is fogta. A hó végén hirtelen nagy szél kerekedvén, különösen a makai és szentesi utak mentén nőtt a veszély, mert a felkorbácsolt hullámok előnteni készültek a várost. A leginkább fenyegetett csucsiak tehát elhagyták házaikat s a Lógerbe költöztek át. Majd újabb szélvész tá- | máj. 31.

madt, mely a hajdai és sarkaji töltéseken nehezítette meg a védelmet, mert a hullámokat a töltések legmagasabb pontjain is keresztül hánytá. A védők az elázott töltéseken féllábszárig süllyedtek a sárba. Néhol szétmállott a töltés s a víz a réseken folygni kezdett. de a legközelebbi földhajlatnál ismét elfogták azt. A harangok éjjel-nappal folyvást zúgtak.

Eközben a pusztai hóvíz az esővízzel megsza-
porodva felgyülemlett a tanyaszélen s veszélyes ár-
vízzé növekedvén, a tanyák közé szintén becsapott,
másfelől a Hódi-töltés is elárván, több helyen
ereszteni kezdte a városra a vizet. A király-
székiek ennek következtében elárasztattak s a
városházára menvén, követelték, hogy rólok a vizet
a Csúcsba eresszék le, minek azonban a tanács
ellenszegült, különben is a töltés résit a lakosság
szalmával és szénával csakhamar betömte.

Jun. elején az árvíz apadni kezdett, 19-dikén az
apadás már 2 lábnyi volt. Mindamellott Szege dre
még aug.-ban is csak hajóval lehetett járni, mert a
sártói-töltésen levő országút annyira elázott,
hogy csak októberben lehetett rajta úgyahogy
közlekedni, habár Basa József szolgabíró a két
nagyobb szakadást magánvállalkozók útján kompok
és csolnakok segítségével még a nyáron eltöltette.
Ugyan ő helyeztette használható állapotba Szi-
káncs felé a makai országutat és a Rác-utat,
az azokat borító csekélyebb mélységű tavakon és
posványokon keresztül mintegy 600 öl hosszasa-
gban gátat húzatván. A további töltésmunkálatokat
a közbejött aratási idő hátráltatta. Emiatt Király-
székből és a Paperéből is szintén csak októ-
berben vették ki a vizet »kerékre alkalmazott
erőművekkel«. ¹

¹ Csók Mózes egykorú feljegyzései után, kézirat a
v. lt.ban, Rvi. 10. cs., 252. sz.

A pusztulás a városban és a külterületen igen nagy volt. Sok ház összeomlott, vagy tetemesen megromlódott.¹ A vízborította szőlők mind kivesztek s a tanács az uraságtól a dézma elengedéseért könyörgött, ugyanattól kérte, 1845. augusztus hogy a város utcáin és beltelkein megrekedt vizet is a Paperébe, a tóba és a Kistóba, melyben az uraságnak veteménye volt, leereszthesse (mert a víz miatt a közlekedés a Nagy-utcában még augusztusban is szünetelt) s az árok ásásában segédkezzék az uradalom is.² Ez ekkor, mely egyébként eddig is részt vett a védekezésben s e célra karókat és nagyobb mennyiségű nádat szolgáltatott, újra 300 szekeres és 600 gyalogos napszámot ajánlott fel, mely erőt a tanács, mivelhogy a víz ellenében már nem tudta alkalmazni, az utak és töltések helyreállítására fordított.³ A rétet a víz sokáig meglakta, annyira, hogy ez idén még a hátaikat sem lehetett megkaszálni. A vármegyét, habár az, mint láttuk, a vész kitörésétől kezdve szintén tevékeny részt vett a védelem munkájában, Temesvári István elnöklő alispán csak a nyár 1845. jun. 16. elején tudósította hivatalosan a nagy csapásról; mely városunkat, de a megye egyéb községeit is sújtotta, melytől a községeket igen nehezen lehetett megmenteni s mely ha ismétlődik, az egész alvidék létét veszélyezteti. A megyei károk és rendek ennek következtében elhatározták, hogy a Tiszaszabályozás tárgyában az országgyűlésre felterjesztéssel élnek, sőt annak részletes kidolgozásával egyik mérnököt meg is bízták, a tisztviselőket pedig magok részéről is utasították, hogy a közlekedés meg-

¹ Pesti Hirlap 1845. okt. 9. szám. (Az egész megyében ezer ház pusztult el).

² Birós. jkv A 16. 153. Rvi, 3 a. cs.

³ V. tjk. XVII., 33.

126. sz. Basa József sz.biró.

A család birtokában levő olajfestmény után, Basa József kasznár úr szivességéből.

indítása s a töltések védelme felől továbbra is hathatósan intézkedjenek.¹ A lakosság nagyrésze adó-elengedésért folyamodott, sokan pedig koldulási engedélyért, ami e megyében eddig hallatlan volt.²

Basa József szolgabirónak tették különösen tisztévé a gátak és utak helyreállítását, ami, mint láttuk, különösen a Sártói-töltésre nézve nehéz feladat volt. Ez a 3200 öl hosszú gát, melynek tetején a szegedi út vezetett, volt a vármegyének abban az időben legnagyobb, de leginkább veszélyeztetett töltése. Mivel ennek hosszában a Tisza partja igen alacsony, a víz áradáskor csakhamar a töltés lábánál volt s azt az alacsony fekvésű lapos területeken körülözönlötte, mi miatt javítása és védelme is igen nehezzé vált. A gátat az 1844. és 1845-diki árvizes évek rongálásai után nem tatarozták ki s azért az idei és az 1846-ki áradat annak tetejét általában elsöpörtc s magát a töltéstestet is mintegy 300 öl szélességben teljesen elsodorta, úgyhogy azon keresztül feltartóztatlanul zuhogott át a túlsó oldalon elterülő nagy tavakba. A szolgabiró a veszély idején még türelmesen elnézte, hogy a lakosság neki e gát helyreállításában s kiszélesítésében, noha arra kirendelte, segítségére nem volt. A vész elmúltával azonban sok ezer kocsi és gyalog napszámot rótt ki a lakosságra, de ebből minden figyelmeztetés, szorgalmazás és fenyegetés dacára csak igen kevés állott elő, ez is leginkább munkára alkalmatlan családtagokból, mi miatt az általános javításba a nagy munkaidő alatt bele sem tudott fogatni. Október 7-ikén a vármegye megújította azt a határozatot, hogy a töltést az 1845-diki árviz tükrénél egy lábbal magasabbra kell emelni, s kellően kiszélesíteni,

¹ Pesti Hirlap 1845. júl. 3-ki szám.

² U. o. okt. 9-ki szám.

Basát pedig utasította, hogy ennek még ez év őszén eleget tegyen. A szolgabíró most, mivel a száraz ősz a nagyobb munkaerő alkalmazására kedvező volt, az alispántól arra kért engedélyt, hogy a munkálatokhoz a jövő évi közmunka illetmé-

The image shows a handwritten signature in cursive script. The name 'Basa József' is written in a large, flowing hand, with a horizontal line underneath. Below the line, the word 'szolgabíró' is written in a smaller, more compact cursive hand.

127. sz. Basa József sz.biró névirása.¹

nyeket is használhassa fel, mit | 1845. okt. 18. megnyervén, a biráknak meghagyta, hogy a töltésre 21-étől kezdve naponként 200 szekeres és 300 gyalog napszámot rendeljenek ki 3—3 napra. A kitűzött napon aztán az uti-biztost és a megyei mérnököt magához vévén, reggeli 8. órára a helyszínére rándult ki, megnézni rendelkezése eredményét. Egyetlenegy napszámos sem volt még ott, tíz órára megjelent kettő, a felügyeletre utasított birák közül pedig egy sem. A szolgabíró nagy felindulások közt fordult vissza a városba s hazaérkeztekor asztalán találta Temesvári alispán újabb levelét, melyben a gát helyreállítását megszorgalmazza s azért őt felelőssé teszi. Nyomban a városházához sietett tehát s ott Kovács Mihály főbiróval és Mihálovics törvénybíróval találkozáván, mindkettőjüket pirongatni kezdte kötelességmulasztásukért, mire azok azzal válaszoltak, hogy ők arról, hogy a nép nem megy a gátra, nem tehetnek s az utcabírák eljárásáról mit sem

¹ A város ltrából.

tűdnak. A szolgabíróban ez a magatartás megerősítette azt a titkón nyert értesítést, hogy a bírák Fekete Mihály városi jegyző bujtogatása következtében alattomosan ellene akarnak szegülni a megyei rendeletnek s ekkor, hogy a lakosságra nézve is elriasztó példát adjon, a két bírót azonnal elfogatta s az uradalmi tömlőchadnaggal lecsukatta. Majd estefelé a tanácsot egybegyűjtvén, megparancsolta, hogy mindenki teljesítse kötelességét, egyszersmind a napszámok kirendelésében hanyagul eljáró utcabírákat sorra felcsapatta s hasonlóan bánt el azon lakosokkal, kik a gátra nem mentek ki, noha ki voltak vetve.

E szigorú föllépésnek meglepő hatása lőn. Másnap már 200 szekeres és 400 gyalog napszámos volt künn a gáton, mind munkabíró férfiak, míg máskor jobbra gyermekek és asszonyok állottak ki. Mindenki rászabták, hogy három nap alatt mennyi munkát tartozik végezni s folyt serényen és pontosan a dolog szigorú felügyelet alatt, úgy-hogy ily módon másfél hét alatt ki volt javítva az egész gát anélkül, hogy a lakosok közül csak egy is panaszt tett volna. A megalázott bírák azonban nem akarták magokon száradni hagyni a gyalázatot, hanem a város nevében a királyhoz küldtek panaszlevelet, melyben méltatlankodások közt lefestették, hogy az »önkényes és kegyetlenkedő« szolgabíró mit követett el rajtok. A helytartótanács erre vizsgálatot rendelt el a dologban, melynek alapján a szolgabíró minden vád alól — fölmentetett, a város pedig megintetett, hogy máskor pontosabban teljesítse kötelességét.¹

A gazdasági év különben ismét a lehető leg-

¹ A htt. leirata s az ügy egyéb iratai Csongr.m. lt.ában 1847., 1745.

rosszabbul ütött ki. A termés nagyon silány volt, roppant drágaság állott be, a szegénység pedig munkát és keresetet sehol sem kapott. A tanács hasztalan járatott foglalkozás után, végre is kéreésre fogta a dolgot s a vármegye és főleg a földesúr segélyéért könyörgött. Amaz a gabnakivitel eltiltotta a megye területén, a Szentesen összevásárolt s hajókra rakott búzát a Tiszán lefoglaltatta, egyszersmind a magánosok készleteit és a lakosság szükségletét összeíratta, a mutatkozó hiány beszerzését az előjáróság kötelességévé tette s a földesurakat jobbágyaik irányában »atyáskodásra« szólította fel. Pákh, az uraság főtisztje pár nap múlva 100 köből árpát osztatott ki | 1847. máj. 17. 16 frtjával a szegények között, de minthogy ezzel a közszükségen nem sokat segített, az előjáróság földesurainál nagyobb mennyiségű gabnaneműnek szabott áron való kiméretéséért esedezett. Károlyi György ekkor 50 p. frt ajándékot utalványoztatott ki az uradalmi közös pénztárból. Tetemesebb volt a segítség, melyben Basa szolgabíró rendelkezései következtében részesült a lakosság. A körtvélyesi révbe érkezett hajószállítmányt részint a lakossággal, részint a birákkal megvásároltatta, kikkel kölcsönbuzát is szedetett össze s a tehetetlen inségeseket ily módon élelmiszerral ellátta s azok számára, kiknél a só és tűzrevaló is hiányzott, kenyeret is süttetett. G. J., egyik uzsorás kereskedő, nagyobb mennyiségű búzát halmozott össze piaci magtárába oly szándékkal, hogy azt csak a legmagosabb áron fogja árúba bocsátani. Az inséges nép kéréseivel ostromolta a kereskedőt: de ez még akkor sem fogott az eladásba, mikor a buza ára 40 frtra szökött fel. Mikor az árak aláestek, még kevésbé tette eladóvá a búzát, mert ekkor meg a magas árak visszatérését várta. A szolgabíró azonban ekkor pandurokat vévén maga mellé, laka-

tossal felnyitatta a magtárt s folyó árban, mely ekkor már 17 frt volt, az éhes népnek 2—2 vékájával kiosztatta annak egész tartalmát.

A rosszul élelmezett és elcsigázott lakosságot a betegség is nagyobb erővel támadta meg. A szolgabíró ekkor megyei végzés alapján utasította a várost olyan intézkedésre, hogy a szegények házaiknál fizetés mellett elláttassanak, a betegek és nyomorútlak számára pedig kórházak létesíttessenek, melyekben azok orvosi segélyben is részesíttessenek. Amint a bírák a rendeletet | 1847. jun. 1. vették, még aznap felkérték a grófokat, hogy kórházra és orvosi lakra egy-egy belső telket s 1000 hold földet adjanak, egyszersmind, mivel a katonaság tartása a népre nézve főleg inség idején feltétb terhebbé vált, ajándékozzanak laktanyának, sőt egy kisdédóvó intézetnek felállítására telket és külső földeket is, mert ez intézményeket az uradalmi jogigazgató is, mikor az örökváltság felől vele tárgyaltak, ily nagy népességű városban szükségeseznek jelentette ki, habár felállításukról nem intézkedett. A földesuraság azonban, mellyel a bírák több ügyre nézve most is újjhúzásban voltak, a kérelmet hallatlanná tette, azonban hat héten át 150 elnyomorodott szegényt élelmezett a maga költségén. De ezzel a bírák nem voltak megelégedve, mert »e számot százszorosan is meghaladó inségben levő lakostársak sovárogtak a segedelem után«. Másfelől az előljárók magok is hallatlanná tették a koldulás megszüntetése, a kórház és a szegény ápolóház létesítése tárgyában kiadott megyei rendeleteket, habár a szolgabíró azok fogyanatosítását ujolag megparan- | 1847. auguszt. csolta; ugyanez idő tájon kérték a vármegyét, hogy a molnárok és takácsok vámját a drágaság miatt szállítsa lejjebb, hogy ezzel is könnyítse nek a közönségen, mit a vármegye teljesített is s

ez iparosok vámját 10-ed részről 20-ad részre szorította le.

Mint minden szükség és drágaság idején, úgy most is, szokottnál nagyobb mérvben megromlott a közbiztonság. A vármegye tehát, mikor az inség s az ebből keletkezett erkölcsi lazulás általános jelleget öltött, szükségét látta annak, hogy amint az idő befogott, a tolvajok és rablók | 1846. nov. 2. ellen rögtön-biróságot hirdettessen, mely kivétel nélkül akasztófával büntessen, akkép', hogy az ítélet, fellebbezés kizárásával, három nap alatt kimondassék és végrehajtassék.¹ E szigorú intézkedésnek azonban alig lett valami foganatja. Nov. 1-től január 31-ig a város területén 42 lopás és rablás fordult elő, s ezek által a lakosság összesen 11485 v. frtnyi kárt vallott.² Februárban Basa szolgabíró utasította a birákat, hogy az éjjeli őrköt »szoros pontossággal« állíttassák ki, a tanyák közé pedig külön felvigyázókat és őrköt rendeljenek az ottani lakosok közül. Az előljárók a gyűlölt szolgabíró parancsának kénytelen-kelletlen eleget tettek,³ de a gonosz helyzet semmivel | 1847. jan. sem javult. Tavasszal egynémelyik gazdát csekély élelmiszereiért már agyon is verték, anélkül, hogy hogy a tettesek, kik gyorsan elmenekültek, kézre kerithetők lettek volna. A birák ekkor arra | jun. 1. kérték a megyét, hogy a pásztorok, betyárok és más rovott emberek paripáit szedesse össze, adassa el, mert ezeknek vannak legjobb lovaik; melyeket az üldözésben nem lehet utólrni. E kivánságot ez év vége felé ismét még nagyobb nyomatékkal fejezte ki a város, miután a lopások és rablások annak dacára, hogy ez év jó termést adott, nem

¹ Országbirói hirdetmény Csongrádm. lt. ban,

² V. lt. Rvi. A 3. cs., 27. sz.

³ V. tjk. XVII., 111.

szüntek meg. Bene József főispáni helytartó előtt keservesen panaszkodtak, hogy a »nappali munkában elfáradt becsületes lakosoknak éjjel sincs nyugodalmok a tolvajok és zsványok miatt, kik erőszakosan rájuk törnek, őket megcsonkítják, vagy megölik«. Esedeznek, hogy szigorúbban bánjanak a gonosztevőkkel s fosszák meg paripáiktól, de úgy, hogy ezek árát ne adják vissza nekik. A vármegye ekkor újra szigorú rende- | 1847. dec. 17. letet adott ki a gonosztevők ellen, egyszersmind pedig utasította a bírakat, hogy a rablók ellen ideiglenesen hat csendőrt egy külön főnök vezetése alatt állítsanak elő kiszolgált huszárokból és válogatott legényekből, a rögtön-bíróságot pedig hirdessék újra ki.

Ily súlyos és veszedelmes körülmények közt vették fel ismét a legelőelkülönítés ügyét, hogy az végre elintézést és befejezést nyerjen. Erre nézve a döntő lépést a helytartótanács tette meg, mely a folyamatban levő per | 1846. márc. 14. iratait érdemleges tárgyalás és elintézés végett a vármegyéhez leküldte, minek következtében a megye a legelő megtekintésére s ha a körülmények kívánják, felbecsülésére küldöttséget nevezett ki. A város azonban kifogást emelt s | 1846. máj. 13. az őt megidéző küldöttségi elnöknek azt nyilatkoztatá ki, hogy ez ügyben nem a helytartótanács a legfelsőbb fórum, hanem a királyi udvari kancellária, hová, egyenest Ő felsége részére, csak mostanában kérték fel a periratokat; különben is a helytartótanács által elrendelt egyezkedést még meg sem kísérelték: miért is halasztást kér s a vármegye által elhatározott helyszini vizsgálatban és becsúben részt venni nem kíván. Ezzel azonban már nem lehetett megakasztani a per törvényszerű lejárását, mikor is, az utolsó órában, mindkét fél, a város és a földesuraság, a békés | aug. 10.

egyezkedésre határozták el magokat s e végett meghatalmazottakat neveztek ki. A vármegye helyeselte e szándékot, de egyszersmind elrendelte, hogy annak sikertelensége esetére az úrbéri törvényszék csak hozza meg a maga ítéletét.¹ Egyébként a lakosság és az előljáróság kebelében az ügy érdemére nézve nem volt meg a szükséges egyetértés, minnek következtében az e tárgyban tartott városi közgyűlés nagyon zavaros és viharos volt s az előfordúlt rendetlenségekért a szolgabíró a tanácsot meg is intette. Ezután a város tovább folytatta az úrbéri földek kiegészítése s a benépesítés tárgyában régóta megindított pert s a nyár vége felé megbizottait újabb kérvénnyel küldte Bécsbe esedezni a királyi felség | 1846. aug. 21. előtt, hogy a meghozott ítéletet, mint törvénytelen, a kancellária útján semmisítse meg, az ügyet más választott bíróságra bizza s a városnak engedjen időt a maga védelmének perbe iktatására.² Ez a kérelem teljesült is oly értelemben, hogy az úrbéri törvényszék vette át az ügyben a bíraskodást, mely a következő év tavaszán meghozta | 1847. ápr. 20. az elkülönítési ítéletet, habár erre nézve időközben az egyezkedési alkudozások is folyton folytak. Végre ezekkel is elkészültek csaknem ugyanarra az időre, mikorra a törvényszék is ítéletet hozott. Az egyezés szerint a jobbágyság részére úrbéri illetőség fejében az 1832—36. törvénycikk 36. §-a értelmében 1666 telek után összesen 53312 hold legelő adatik ki (minden egyes telekre 32 hold, 1200. □-ölével számítva), a határ egyéb része a földesuraságot illeti, a rét (23344 ⁴³/₁₂₀₀ hold) használata pedig az 1832—36. törvénzcikk 5. §-a szerint közös marad

¹ Csongr.m. lt. 1846. IX. 1.

² Mindkét fölségkérvény és a város perbeli védekezései V, lt, Rvi, L—2, cs,

az eddigi módon. Volt a városban tényleg $1339\frac{7}{8}$. telek, továbbá 2425 úrbéri házas zsellér,¹ kiknek egyenként $\frac{1}{8}$ telek föld adatik. A házatlan zsellérek roppant száma a részesedésből kizáratik,² ami ezek lelkében kimondhatatlan keserűséget és soha el nem enyésző elégedetlenséget hagyott hátra. Ez alkalommal tüzetesen megállapították, hogy a belső és külső legelőkből, hol és mely határok közt adassék ki mindkét fél illetősége, hogy magából a pusztából 42746 hold, 1200 $\square$ -ölével számítva, illesse a jobbágyokat. A város »hálás köszönettel fogadta az uraság azon atyai jóságát, hogy ámbár a szomszéd községekben, hol már a legelő elkülönöztetett, a jobbágyok részére sokkal kevesebb legelői illetőség adatott ki, mindazáltal itten a törvényben kimondott legnagyobb mennyiségen túl is minden egy telek után bőkezűleg 32 holdakban adta ki a jobbágyi illetőséget«. A helytartótanács is helybenhagyta az egyezséget, utasítván a vár- | 1847. jun. 1. megyét, hogy az elkülönítendő legelő mennyiségét vezesse be az úrbéri lajstromokba, rendelje el a kihasítás s az ezt fogantató mérnöki tervet a periratokkal s a végrehajtásról szóló jelentéssel együtt hozzá terjessze fel.³ Schéner Ferenc megyei mérnök, kivel a város a kimérésre egyezkedett,⁴ még a nyár elején azonnal hozzá is fogott a munkához, de mivel a bírák az ő szerződészerű illetményeit nem szolgáltatták ki, a közönség nem kis megütközésére ismét abban hagyta azt, bár a felmérést az úrbéri törvényszék is elrendelte. A városnak azonban időre volt szüksége, hogy egyfelől

¹ Ezek névsora V. lt. L—2. sorszám (1848. márc. 24-ről).

² Az eredeti egyezséglevél a V. lt. ban L—2. sorszám.

³ A helytartótanács levele Csongr. m. lt. 1847., 1051.

⁴ Az egyezés V. lt. Rvi. L—2. sorszám (a leg. elkül. iratok közt).

az újra felmerült örökváltság kérdésével, másfelől a felosztás általános és részletes elveivel, végleg tisztába jöjjön. Amarra nézve a város ismét teljhatalmú képviselőket, majd egy 400 tagú bizottságot választott, minek utána a földesurak is kikijelentették hajlandóságukat és képviselő- | aug. 10. lőjüket Tabódy Pál jogigazgató személyében ide már előbb leküldötték.¹ Szabó L. uradalmi ügyész azonban kifogásokat tett a tömegekkel való tanácskozás ellen, mint amely a megegyezést nehezíti s a végsikert is veszélyezteti, minek következtében a város ismét kevesebb számú meghatalmazottat küldött ki:² de a megegyezés így sem jött létre. Ellenben a legelő felosztása tárgyában működött népgyűlési küldöttség (elnök: Török Bálint, a szabadelvű ellenzék itteni vezére, tagok: Póka Sándor, Kovács Mihály főbíró, Libor András esküdtbíró, Schéner György, Török István, Kovács Ferenc, Német István, Szamecz András, Dus József, Nagy A. János, Pércsi Sámuel, Lázár Ferenc, Nagy Pál Gergely. Jegyző: Fekete Mihály, város jegyzője) munkálata arra nézve, hogy a legelő a lakosság közt miképen osztassék ki s minő részesedése legyen abban a városnak és az egyházi hivataloknak, egy időközben tartott népgyűlés | 1847. szept. 12. által helybenhagyott.

A munkálat tervezői azon voltak, hogy a rendelkezés alatti területekből (a belső és külső legelő, utóbbiakba beleértve a serházi és makai oldalt s egyrészben Gorzsát, Soltot, Szigetet és a rétet is), a földes és házas jobbágyok részére minél többet adjanak, ellenben a város és a lakosság közös használatára a vályogvető és földbányászó

¹ V. tjk. XVII., 142, 160.

² V. lt. Rvi. A 3. sorszám, 16. cs. — 4. b.

gödrökön kívül, nemkülönben a kulturális célokra a törvényben parancsolt osztalékon kívül semmi se szakittassék ki, mi által a város és közművelődése szabad fejlődését örökre megbénították. Eltértek az 1836: VI. §-ától is, mely a legelőföldnek a szántó és kaszálóföldekkel egy tagban való kiméretését igen helyesen elrendeli, s azt határozták, hogy a külső legelő, vagyis a puszta, a lakosság mostani birtokföldjeire való tekintet nélkül külön osztassék ki s kivétel csupán a puszta-széli tanyai földekré és a nyomás-széli házakra tétessék, melyek járandósága a földekkel és a házakkal összefüggő területekben adassanak ki, továbbá, hogy a házas zsellérek járandóságai a város közelében elterülő nyomásból, a földesgazdáké pedig a távolabbi pusztán hasittassanak ki, még pedig két-két darabban, hogy mindenkinek essék a jó és rossz földekből is arányosan, végre, hogy a földosztásnál a lakosok városi lakásai tekintetbe vétessenek, oly módon, hogy a házas zsellérek nyomási járandóságai a tarjániaikon elkezdve, sorban, házszám szerint a solti és paléi térségeken, aztán a rárósi és makai oldali legelőkön adassanak ki, szintúgy az I-ső, mint a II-od osztályú földekből, a földesgazdák illetőségei pedig tanyasorszám szerint mérettessenek ki akkép, hogy a Mártély és Kutas felé birtokos gazdák a pusztának Mágocs felé elterülő részein kapják ki a magokéit, a Csomorkányon és makói oldalon birtokosok pedig Földvár, Sámson és Makó irányában.¹

Ily előzmények után gyűjté a megyei végrehajtó bíróság a gazdasági év végén a helyszínére az érdekelteket. A földesurak | 1847. szept. 30.—okt. 15. nevében Tabódy igazgató, a város részéről Kovács Mihály főbíró s az egész tanács, több lakos

¹ A város határozata V. lt.

s törvényes bizonyságképen Basa szolgabíró, Herczeg Ferenc esküdt és Temesvári György tiszti pártfogók s a két fél mérnökei a paléi kapunál fogtak a dologhoz. A bírósági végrehajtó Szabó László kerületi ügyész volt. Török Bálint ügyvéd, mint a város szószólója, itt előre kijelenté, hogy az egyezséghez szorosán ragaszkodik, de csak oly föltétel alatt fogadja el a kijelölendő területeket, hogyha azok mennyiség tekintetében hiány nélkül kiadatnak, ha a földesurak az azokban részesülő jobbágyok neveit közlik, ha azokban mindenki részesül, ki erre illetékes s a közutak a város járandóságába nem tudatnak bele. Tabódy mindent megajánlott, sőt mikor másnap a város a dülő és határutakat, szüretelő helyeket, szélalmokhoz vivő utakat sem akarta beszámíttatni, a kívánalmak kielégítése fejében még 50 hold földet adott a városnak. Ezután az egész határt feljárva, mind a városnak, mind az uraságnak biróilag átadták a maga illetőségét a belső és külső legelőből. Tabódy és Kovács Mihály a város bírása, külön-külön kézen fogva bevezettettek azok birtokába s a határdombok a mérnöki előzetes kimérés szerint mindenütt meghányattak. Eközben mindkét fél külön-külön a helyszínén felkérte s eltiltotta a másikat, hogy ezentúl egymás legelőiről hajtsák el barmaikat, minek teljesítését kölcsönösen megígérték s az esetleg ott talált jószágokra és juhkarámokra nézve azonnal végre is hajtották, — utóbbiakat el is bontották. A városnak kiadtak tényleg $53362 \frac{580}{1200}$ hold földet azzal a kikötéssel, hogy a többihez, mely az uraság kizáró tulajdona, jogot többé nem formálhat.

Az egész eljárás békés egyetértéssel folyt le, mivelhogy a felek kölcsönösen méltányosságot és engedékenységet tanúsítottak egymás irányában. Hátra volt még az ekkép' elkülönített és kimuta-

tott nagy területeknek az egyes lakosok közt való szétosztása, melyet azonban a váratlanul közbejött országos nagy események és átalakítások egy időre leszoritottak a napirendről.

(Vége a III-ik kötetnek.)

2320